

Kaarel-Vahur Vingisaar

Viljandi gümnaasiumi 11. klassi õpilane

Iraagi sõja kajastamise kallutatatus Eesti meedias

Sõda on kas „patriootlik missioon, vabastamaks võõrasrahvaid des-poodi ikke alt“, „halvasti ette kavandatud vägivaldne aktsioon, ees-märgiga kasutada ära riigi ressursse“ või „organiseeritud relvastatud võitlus eri osapoolte vahel“¹. Millise nime ja kuju all see uudistes lugejateni jõuab, sõltub väljaandest ja tolle orientatsioonist konflikti kajastajana. Siinses artiklis² on luubi alla võetud Eesti meedia keele-kasutus, kallutatatus ja seisukohad sõjaküsimustes Iraagi sõja ajal.

Sõjauudis ja kallutus

Sõda võiks määratleda inimühiskonnas korduma kippuva sotsiaal-poliitilise nähtuse ja äärmiselt sündmusterohke poliitjuhtumina, mille kajastamine paigutatakse ajakirjanduses nn kõvade uudiste alla (Hennoste 2001: 24). Seetõttu on sõjauudiste jaoks kindlad reeglid: uudis peab olema objektiivne, värske ja neutraalne (Hennoste 2001: 24; Aava, Salumäe 2013: 39). Leidub aga juhtumeid, kus domineerivad autorite või kõrvalseisjate huvid. Seda mõistetakse kui erapoolikut fakti avaldamist diskursuses osalejate suhtes, täpsemalt kui ajakirjanduslikku kallutatust, mille üks liike on ka siin kirjeldatud keeleline kallutatatus. Kallutatuse peamisi vorme ongi niisiis vigane faktiavaldus, mis esitatud grammatilise või sõnalise

¹ <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=s%C3%B5da&F=M>

² Artikkel tugineb 2020. aastal emakeeleolümpiaadi uurimistöövõruis 10. klassi arvestuses esikoha saanud uurimusele „Iraagi sõja kajastamise kallutatatus meedias“ (juhendaja Aili Kiin).

manipulatsioonina. Üleminekud manipulatsiooni liikide vahel on siiski sujuvad, eristused ei ole selgepiirilised.

Grammatilise manipulatsiooni vahenditena kasutatakse näiteks umb- ja üldisikulisust (*tapeti, maksud tõusevad*), presumptsioonilisi väljendusi (*naerab kindlasti*) või varjatud hinnangu andmist (*tõesti tahavad*) (Hennoste 2001: 140–141).

Sõnalise manipulatsiooni liigid on verbaalne, ideoloogiline või emotsionaalne manipulatsioon (Hennoste 2001: 139–141). Verbaalse manipulatsiooni korral rakendatakse sõnastuses halvustavaid sünonüüme (*räuskas, lärmas*), rõhutakse autoriteedile (*ta, X arvab*), lisatakse oma hinnanguid (*püüab meeleheitlikult*) (Hennoste 2001: 140). Verbaalsele manipulatsioonile on omane ka vastaspoole argumentidele (nt *labased, eba-realsed ideed*) või isikule (*kogenematu, tagurlane*) oma hinnangu andmine.

Viimane näide kattub osaliselt ideoloogilise manipulatsiooniga, kus vastaspoole argumente tajutakse demagoogiana ja tõstetakse esile rassi (*neeger, asiaat, valge*), rahvust (*eestlane, venelane*) või religiooni (*moslem, juut*) (Hennoste 2001: 139). Rakendatakse sildistamist (*marksist, fašist*) ja vastandusi „meie-teie“ või „ülemus-alluv“ (nt *Maailmavõmmi abipolitseinik Eesti*).

Emotsionaalse manipulatsiooni eesmärk on tekitada lugejates tugevaid tundeid. Näiteks seostatakse sündmus lugeja jaoks olulisega (nt õiglustunne). Emotsionaalset manipulatsiooni sisaldava artikli sõnastuses leidub palju tugevaid emotsioone esile kutsuvaid omadussõnu, nt *kõikehävitatav, šokeeriv*, samuti ülivõrdelisust (*kõige suurem, kõigevägevam*) ja eufemisme (*surmalaadung*) (Hennoste 2001: 139).

Eesmärgid ja meetodika

Siinse artikli aluseks olev uurimistöö keskendus Iraagi sõja meediakajastustele, et analüüsida keelevahendite põhjal Eesti ajakirjanduse suhtumist Eesti vabariigi liitlaste militaaraktsioonidesse. Põhieesmärk oli välja selgitada Iraagi sõja uudistes avalduv kallutatus, selle avaldumise vormid ja ulatus. Uurimuses kirjeldatud keelevahendid võiksid aidata lugejatel edaspidi kallutatust paremini ära tunda. Uurimistöö sekundaarne eesmärk oli konflikti hilisemat esiletõstmist ja tagajärgi kajastavate uudiste analüüsi kaudu eestikeelsetes alternatiivmeediaallikates leiduva kallutatuse tuvastamine.

Artiklis esitatud kvalitatiivses analüüsis on põhirõhk nelja suurema eraväljaande – Postimehe (PM), Eesti Päevalehe *online*-versiooni (EPLO), Delfi ja Õhtulehe (ÕL) – Iraagi sõja algusaastate sõjauudiste analüüsil. Nendest väljaannetest on analüüsitud 170 artiklit 2003. aasta I ja II kvartalil ning lisaks ühte 2004. aastast. Hilisemast ajast on analüüsidesse kaasatud ka alternatiivmeediaallikad Uued Uudised (UU) ja Sputnik (2016–2019).

Konflikti kulgemine ja kajastamine

Iraagi sõda algas 2003. aasta 20. märtsil USA juhitava koalitsiooni invasiooniga. Saddam Husseini juhitud sunniidi enamusega valitsus kukutati ja ametisse astus demokraatlik šiiitide enamusega valitsus. Sõjaga kaasnenud probleemid venitasid koalitsioonivägede lahkumise 2011. aastasse ja muutsid läänemaailma poliitikat.

Iraagi sõja kajastamine erines varasematest sõjakajastustest: ajakirjanikud said uudiseid edastada kas otse rindejoonelt või koalitsioonivägede tagalast. Silmapaistvaim sõjauudiste kajastaja töös analüüsitud Eesti väljaannetest oli PM, kasutades otsekajastust ja rindereportaaže. Teised siin analüüsitud väljaanded (ÕL, EPLO ja Delfi) piirdusid kohalike prominentide arvamusalvustega ja refereeritud uudistega.

Sõjauudiste kallutatatus Eesti peavoolumeedias

Postimees: seisukohtade kokkupõrked

PM materjalil oli kallutatuse orientatsiooni määramine raske. Sõja algfaasis olid seal ülekaalus sõda toetavad artiklid, millele konflikti arenedes lisandusid sõjavastased või algsest kardinaalselt erineva seisukohaga kirjutised. Ka Karen Kuldnoka (2006: 100–102) käsitlusest järeldub, et PM seisukohad muutusid, kui Iraaki saadeti ka Eesti kaitseväelased. Sõja kajastamiseks refereeriti teistest väljaannetest, intervjueriti prominente ning anti edasi ka kohalikku vaadet. PM saatis oma ajakirjanikke ka sõjaeelsesse Iraaki. Silmatorkavaks erinevuseks teistest väljaannetest oli siin piltide ja visuaalse materjali rohke kasutamine artiklites.

Põhilisteks kallutatuse tüüpideks PM-is olid ideoloogiline, verbaalne ja grammatiline manipulatsioon. Osalisi halvustati, rõhuti nende rahvusele ja poliitilisele orientatsioonile, liialdati kujundliku sõnastusega ja rakendati presumptsioone.

- (1) *Me võime vaimusilmas ette kujutada Saddam Husseinini tänapäevase Nebukadnetsarina, kes jagab õppetunde sionistidele, nagu tema eelkäija ennemuiste juute Babüloni vangipõlve saatis.* (PM 2003a).

Näites 1 on presumptsioone sisaldav osa, kus kutsutakse lugejat võrdlema Iraagi toonast juhti Husseinini ajaloo ja piiblist tuntud Babüloni valitsejaga, lähtudes viimase kurikuulsast imagost ja juhtrollist juutide tagakiusamisel. Samas on Saddam Hussein end ka ise Nebukadnetsariga võrrelnud, pigem lähtudes viimase rollist Babüloni ülesehitamisel (PM 2011).

Lisaks Saddam Husseinile kritiseeriti ka teist diskursuse osalist – koalitsiooni.

- (2) *Selle “USA-meelse demokraatliku piirkonna” loomise ideoloogilised juured on lehe sõnul USA neokonservatiivide ja Iisraeli strateegilises nägemuses.* (PM 2003b; refereeritud Wall Street Journalist).

Näide 2 pärineb ideoloogilise taustaga lõigust. Iraagi sõja põhieesmärk ei ole selle järgi Iraagi demokratiseerimine, vaid okupeerimine. Loetletakse ka sõja oletatavad planeerijad, mis toetab vihjamisi väidet, nagu alluks USA Lähis-Ida küsimustes Iisraelile.

Delfi ja Eesti Päevaleht Online: ideoloogilisus ja kiirus

Kaks vaatlusalust Ekspress Meedia väljaannet, Delfi ja EPLO, kus paberväljaannetele omaste põhjalike uudiste kõrval on ka kiirest avaldamistempost tingitud pinnapealseid uudiseid, esindasid valdavalt sõjavastaseid seisukohti. EPLO-s esines kallutatust rohkem ideoloogilises, grammatilises või verbaalses vormis. See väljendus rohkes halvustavate sünonüümide kasutamises, iroonilises suhtumises, ideoloogilistes remarkides ja kujundlikus sõnastuses.

- (3) *Texase naftaärikate ristiretk* (EPLO 2003a)
(4) *Bush lennutas surmalaadungi Iraagi diktaatori Husseinini vastu* (EPLO 2003b)

Näites 3 toodud pealkiri on konstrueeritud eesmärgiga äratada tähelepanu. Fraas *Texase naftaäriks* on vihje toonase USA presidendi G. W. Bushi sidemetele naftatööstusega, kunagi tema hallata olnud osariigile ja sealsele ärile, lisaks ka naftatöösturite levinud stereotüüpsele kujutamisele. *Ristiretk* aga vihjab kristlaste keskajal toimunud religioosse taustaga sõdadele,

praeguses kontekstis suunaga Lähis-Itta, ja lisaks Bushi administratsioonis valitsenud neokonservatiivsusele. Näites 4 esitatud pealkiri on aga tugevalt kujundlik. Sõna *surmalaadung* on subjektiivne hinnanguline üldistus: *surmalaadung* võib tähendada lennukipomme, rakette või seaduses keelatud relvi, nagu keemia- või biorelvad.

Uudisteportaali Delfi üks eelseid paber-meediaväljaannete ees on uudiste avaldamise kiirus. Paraku osutus suur osa uudistest pealiskaudseks. Artiklitel puudus ka konkreetne autor, piirduti algallikate märkimisega. Tuvastatud kallutatuse juhud olid ideoloogilise taustaga, viisid tähelepanu objektiivsusele subjektiivsele hinnangule ja ironiseerisid. Lisandusid sildistamine, umbisikulisus, autoriteetidele rõhumine ja kujundliku sõnastusega liialdamine.

- (5) *USA tahab kasutada Umm Qasri sadamat humanitaarabi kohaloletoimetamiseks, et iraaklastele näidata, et London ja Washington tõesti tahavad aidata maad sõja järel taas üles ehitada.* (Delfi 2003; refereeritud BNS-ist).

Näide 5 väljendab iroonilist suhtumist USA ja ÜK tegevustesse. Modaal-sõnadega *tõesti tahavad* on sündmust kujutatud kui meeleheitlikku katset näidata sõjategevust heast küljest.

Õhtuleht: kuritöö ja karistus

Sõjavastaste leeri seisukohti väljendas ka ÕL. Ajalehte tituleeritakse sageli kollaseks, põhjendatuna selle eelistusest kajastada pehmeid ja subjektiivseid uudiseid. Iraagi sõja puhul kajastati kohalikku vaadet, viimaseid sündmusi refereeriti teistest väljaannetest ja intervjuueriti kaheldava pädevusega prominente. Artiklites oli ka märke ideoloogilisest, verbaalsest ja emotsionaalsest kallutatusest. Taas ei jagatud leheruumi diskursuse osaliste vahel võrdselt.

- (6) *CBSi avalikustatud piltidel võis näiteks näha iraaklasi, kelle genitaalide külge olid ühendatud elektrijuhtmed. Piinatavate pähe olid tõmmatud kotid ja nende paljastele kehadele kirjutatud ingliskeelseid solvavaid väljendeid. Eile tuli teade, et USA armee karistas kuut väli- ja staabi-ohvitseri kõige karmima karistusega – valju noomitusega.* (ÕL 2004).

Näide 6 illustreerib, kuidas emotsionaalse kallutatuse rakendamine sarnaneb lugejate õiglustundel mängimisega. Lõik pärineb artiklist, mis kirjeldab Abu Ghraibi vanglas toimunud iraaqi sõjavangide piinamist ameeriklaste poolt. Sündmust kirjeldatakse tsenseerimata ja detailselt, mis tekitab lugejas ebameeldivus- ja vastikustunnet. Asjaosaliste karistusele antakse hinnang ja selgitatakse selle sisu: *Kõige karmima karistusega – valju noomitusega*. On loodud kujutelm, et mõne riigi esindajad pääsevad karistustest kergemini.

Sõjauudiste kallutatatus eestikeelses alternatiivmeedias

Sputnik: ajalooliste sündmuste esiletõstmine

Sputniku artiklis demonstreeriti diskursuse ühe osalise, lääneriikide pahupoolt, tuues esile nende kahepalgelisust, militarismi ja karistamatust. Oma sõnavõtude toetamiseks toodi välja lääneriikide osalusel toimunud viimase 20 aasta konfliktid. Lääneriike, ennekõike USA-d, kujutati isepäiste imperialistlike jõududena. Leidus ka sildistamist, valitsuste nimetamist *eliidiks* (Sputnik 2016) – levinud võte lõhenenud ja autoritaarse ühiskonna narratiivi loomisel.

Uued Uudised: agressiivsus

UU narratiiv Iraagi sõjast sarnanes Sputniku omaga – konflikt on ebavajalik ja halvasti üles ehitatud. Sõjaküsimustes oli UU sõnastus neutraalsem kui Sputnikul, 2016. aasta artiklites (UU 2016) esines vaid paar näidet kerge verbaalse kallutatuse kohta. Küll aga oli näha kohati agressiivset kallutatust, kui uudised olid koostatud Iraagi sõjaga seotud otsestest sündmustest ja kajastasid Islamiriiki, pagulasi ja terrorismi Euroopas. 2019. aasta artiklites (UU 2019) väljendus tugev ideoloogiline taust, mida antakse edasi, rõhudes vastaspoole usule, kultuurilisele ja poliitilisele suundumusele. Emotsionaalsus avaldus toonase Eesti vabariigi valitsuse ja sotsiaaldemokraatide kujutamisel terrorismi promootoritena. Esines ka grammatilist ja verbaalset kallutatust oponentide verbaalse ründamise vormis.

Tulemused ja kokkuvõte

Selgus, et uuritud neljast suuremast Eesti väljaandest kolme orientatsioon sõjaküsimustes oli patsifistliku alatooniga ja suhtumine liitlasvägede rünnakusse valdavalt kriitiline. Delfi puhul oli põhiline kallutatuse vorm grammatilis-verbaalne, mida esines viies näites üheteistkümnest. EPLO-s olid esil ideoloogiline ja grammatilis-verbaalne kallutatatus, vastavalt 4/9 ja 4/9. ÕL artiklitest tuvastasin analüüsi tulemusel kolm kallutatuse näidet, igauks neist esindas ühte eespool mainitud sõnalise kallutatuse liiki.

PM suhtumine Iraagi sõjasse oli algul positiivne, kuid aja jooksul see muutus. Levinumad kallutamisevõtted olid grammatilis-verbaalne ja ideoloogiline, esinedes vastavalt viiel ja kuuel juhul kaheteistkümnest leitud näitest.

Hilisemad reaktsioonid olid mõlemas alternatiivmeediaallikas erinevad: Sputnik oli lääneriikide sõjategevusele vastu ja toetas oma seisukohti ajalooliste sündmustega, UU-s oli sõjavastane toon neutraalsem, aga reaktsioonid hilisemate sündmuste suhtes vaenulikumad.

Seega võib uurimistöo tulemusena öelda, et Eesti meedia oli Iraagi sõja küsimustes verbaal-ideoloogiliselt kaldu patsifismi poole. Sõjauudiste sõnastuses rakendati umbmäärast sõnakasutust, halvustavaid sünonüüme, rahvusele ja ideoloogiale rõhumist ning kujundlikku lausestust. Mõningal juhul toetas kallutatust ka visuaalne materjal.

Viidatud kirjandus

- Aava, Katrin, Ülle Salumäe 2013. Meedia ja mõjutamine. Tallinn: Künnimees.
Hennoste, Tiit 2001. Uudise käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
Kuldnook, Karen 2006. Argumentatsioon ajalehe Postimees Iraagi-missiooni käsitlevates artiklites. – Keele Ehe, 90–105.

Materjali allikad

- EPLO 2003a. <https://epl.delfi.ee/valismaa/texase-naftaarikate-ristiretk?id=50949913> (vaadatud 06.02.2021)
EPLO 2003b. <https://epl.delfi.ee/valismaa/bush-lennutas-surmalaadungi-iraagidiktaatori-husseini-vastu?id=50949895> (vaadatud 06.02.2021)
Delfi 2003. <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/umm-qasri-sadamas-jatkub-vastupanu?id=5402678> (vaadatud 06.02.2021)

- PM 2003a. Kuidas peaks mõistma „maad kahe jõe vahel“? – 24.03. Internetiversioon <https://maailm.postimees.ee/2007787/kuidas-peaks-moistma-maad-kahe-joe-vahel> (vaadatud 06.02.21)
- PM 2003b. Washington teeb sõjajärgseid plaane. – 26.03. Veebiversioon <https://maailm.postimees.ee/2008469/washington-teeb-sojajargseid-plaane> (vaadatud 07.02.2021)
- ÕL 2004. <https://www.ohtuleht.ee/156445/sodurite-sadism-okeeris-maailma> (vaadatud 06.02.2021)
- PM 2011. <https://arvamus.postimees.ee/420012/vladimir-sazonov-kuuditamine-isikukultus-ja-despotism-lahis-idas> (vaadatud 06.02.2021)
- Sputnik 2016. <https://sputnik-news.ee/politics/20160707/2513960.html> (ligipääs eestikeelsele allikale ei ole enam võimalik)
- Uued Uudised 2016. <https://uueduudised.ee/uudis/maailm/briti-iraagi-soja-raport-annab-blairi-tegevusele-havitava-hinnangu/> (vaadatud 05.03.2021)
- Uued Uudised 2019. <https://uueduudised.ee/uudis/eesti/sotsist-siseminister-ootab-oma-inimestest-islamivoitlejaid-koju/> (vaadatud 05.03.2021)

OK